Joan Colom Bertran, el Cristòfor català

Manel Carrera i Escudé

En el seu darrer llibre Jordi Bilbeny posa nous arguments sobre la taula a favor de la tesi de la catalanitat de Cristòfor Colom. En Jordi l' identifica amb el personatge històric Joan Colom Bertran, un membre destacat d'una familia de nobles, militars, polítics, navegants i comerciants catalans del segle XV.

El que sorprèn més d'aquesta dada és que en Colom no es digués Cristòfor, sino Joan. Perquè un dels més gran viatgers de la història substituïa el seu veritable nom pel mot "Cristòfor"?

La resposta a aquest enigma apareix, automàtica i nítidament, si examinem amb detall, per una banda la llegenda de sant Cristòfor, per l'altra, el significat del nom Cristòfor i, finalment, la veneració que històricament ha professat el poble català per sant Cristòfor, i ho relacionem tot amb la figura i la fita històrica del descobridor.

1. La llegenda de sant Cristòfor

Una llegenda explica que a la Palestina del segle III hi vivia un personatge gegantí anomenat Rèprobe que ajudava a la gent a atravessar un riu molt cabalós. Amb un tronc de palmera que li feia de bastó, el gegant es carregava la gent a les espatlles i, xino-xano, els portava fins a l'altre marge. No se'ns escapa que aquest personatge és la continuació de les divinitats clàssiques, l'Hermes grec i l'Hèrcules llatí, ni tampoc que atravessar un riu forma part de la simbologia del trànsit present en innombrables rituals iniciàtics de moltes tradicions religioses. Però no és l'objecte d'aquest escrit aprofundir més en aquesta qüestió.

El que ens interessa ara és veure com aquesta història del gegant passa-rius evoluciona. La versió cristiana de la llegenda explica que una nit de llamps i trons, i mentre el gegant dormia, va trucar a la porta de la seva cabana un nen que va demanar-li si seria capaç de dur-lo a l'altre banda del riu. El colós, encara endormiscat però irritat per la formulació de la pregunta, va acceptar el repte però a mig riu, la càrrega de la criatura se li féu tant feixuga que es va veure en grans dificultats per aconseguir-ho. Aleshores li digué que pesava més que el món sencer, a la qual cosa l'infant li respongué que, en efecte, ell era Crist, qui havia fet el món. Dit això l'infant desaparegué i el gegant va veure com el bastó que havia clavat al terra, miraculosament, havia arrelat i floria.

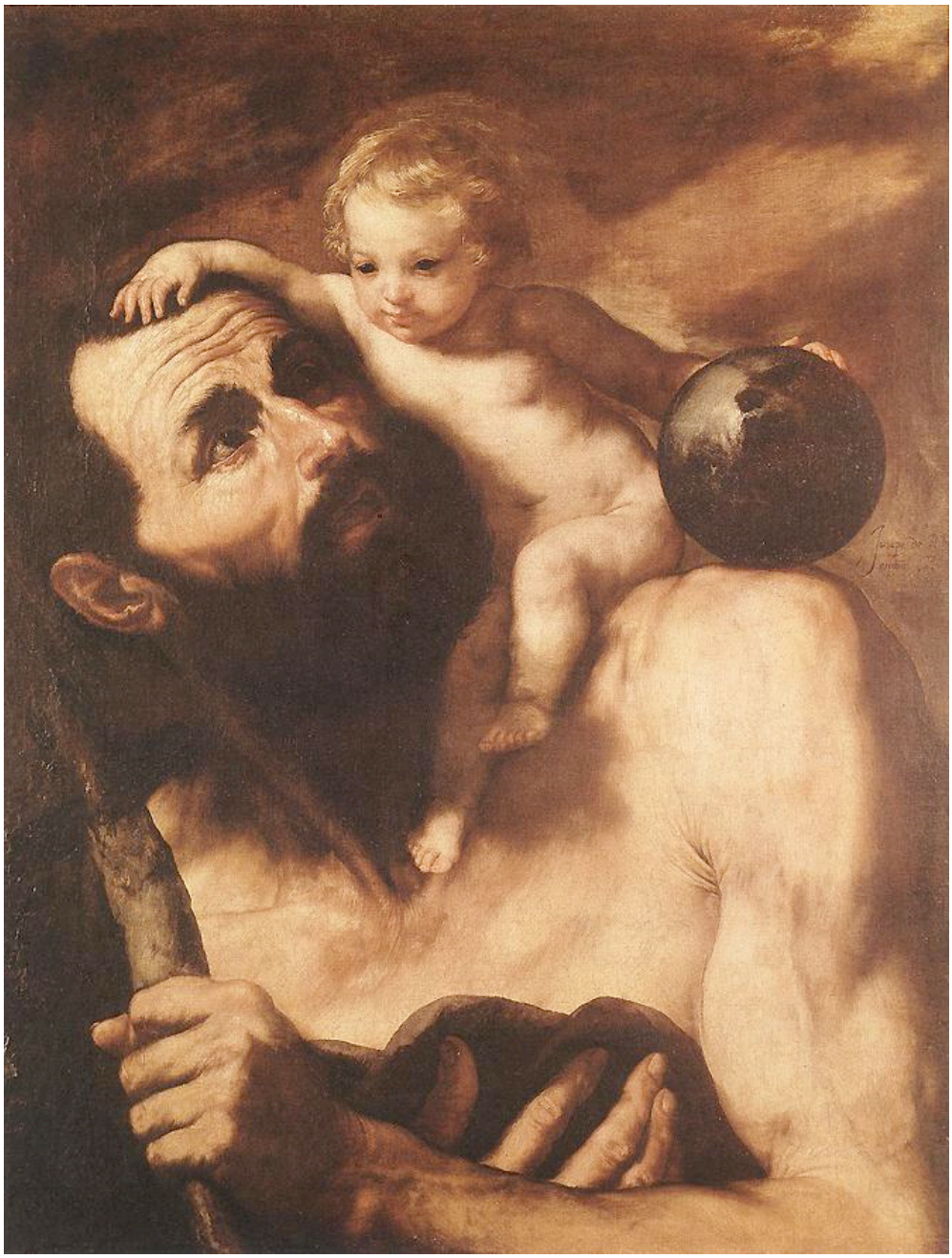

Sant Cristòfor és des d'aleshores representat amb el nen Jesús assegut a la seva espatlla i sostenint amb la mà dreta un arbre amb tot el brancatge que li fa de bastó.

2. Etimologia del mot Cristòfor

Amb la cristianització de la història del personatge passa-rius palestí, el gegant Rèprobe canvia de nom i passa a dir-se Cristòfor, que prové del mot grec-llatí *Cristophorus,* que significa, literalment, "el portador de Crist".

3. Sant Cristòfor a Catalunya

Tot i que desconeixem com arribà als Països Catalans el culte a sant Cristòfor i com es desenvolupà la devoció popular al sant fins al segle XVIII, gràcies a Joan Amades podem conèixer alguns apunts de la religiositat lligada a sant Cristòfor als segles XIX i XX.

Les primeres advocacions de sant Cristòfor a Barcelona

Sant Cristòfor va ser, en un principi, honorat a tots els Països Catalans com a advocat contra la pesta, la fam, la guerra, les pestilències, la calamarsa i el foc, entre moltes altres adversitats. Segons en Joan Amades[1], "Sant Cristòfor havia estat un dels sants més venerats […] havia estat invocat contra la pesta, i, com que antigament les epidèmies eren tan freqüents, això feia que se li retés molt de culte i gaudís d'una gran veneració."

Sant Cristòfor, patró de viatgers

Més tard sant Cristòfor va consolidar-se com a intercessor dels qui viatjaven. En Joan Amades[2] explica que "En empendre un viatge llarg, difícil i perillós, i també per a d'altres empreses i afers, fou costum demanar la protecció del sant cananeu i oferir-li un gall que hom lliurava als sacerdots de les esglésies que li eren dedicades o que hi era venerat". Els que viatjaven anaven a les capelles que tenia dedicades a Barcelona per rebre la benedicció del sant abans d'emprendre el seu viatge. L'Amades[3] apunta que no només se l'invocava contra una mort violenta, sino també "en tot altre perill que comporta el viatjar: la pèrdua del camí, les males companyies, la sortida de lladres, el maltractament o robatori en els hostals, l'atac d'animals ferotges, la tempesta…"

També explica que, el dia 10 de juliol, els barcelonins li dedicaven grans festes, amb jocs infantils, enramades i banys al mar. Un exemple de la gran devoció que el poble tenia pel sant ho demostra el fet que a totes les cases, darrera portes i armaris, hi havia una estampa del sant.

Molts havien estat els gremis i oficis que veneraven sant Cristòfor, i d'entre d'altres, ho havien fet els barquers, els vells fusters de ribera, els mestres d'aixes i altres oficis relacionats amb el mar, com els serrabigaires que tallaven els grans trossos de fusta amb què es feien els vaixells. També li professaven devoció els corders de cànem, que amb les seves cordes gruixudes atracaven i fermaven les naus als ports.

No en va, encara avui, a les Drassanes de Barcelona hi ha una portalada dedicada a sant Cristòfor.

Sant Cristòfor fou doncs, i encara és, protector dels viatgers. Encara avui, podem trobar imatges seves en capelles i esglésies situades a les intercessions de les principals vies de trànsit.

Sant Cristòfor, mite?

Joan Amades[4] explica també que "Segons una tradició vuit-centista barcelonina, cada 10 de juliol a les dotze en punt del migdia, sant Cristòfor arribava a la nostra ciutat amb una barca. Desembarcava, i amb l'infant Jesús a l'espatlla pujava solemnialment per la Rambles i es fonia en arribar al capdamunt. Els qui tenien la sort de veure'l gaudien durant tot l'any de gran ventura". L'autor explica que per la Rambla de Barcelona els fadrins que havien estat atesos pel sant en les seves peticions, organitzaven curses en les que, en acte d'agraïment, portaven un amic o altre persona a coll-i-be, tal i com feia el passa-rius Cristòfor amb el nen Jesús. Eren coneguts amb el nom de *tòfols* o *tofolets*, anaven Rambla amunt i pels carrers més cèntrics de la ciutat i causaven molta impressió als que s'ho miraven.

Aquestes dues observacions de l'Amades ens deixen entreveure que, com l'Home dels Nassos o en Fumera, sant Cristòfor havia adquirit entre el poble rang de personatge immaterial que calia cercar si es volia tenir sort.

El culte a sant Cristòfor avui

A començament del segle XX, coincidint amb la popularitació de l'ús del cotxe com a mitjà de transport, sant Cristòfor esdevé patró dels automobilistes, i des d'aleshores és honorat un dia l'any, el 10 de juliol, per tot tipus d'associacions professionals de conductors, mútues de xofers i per penyes i clubs esportius automobilístics. Encara avui, aquest dia són nombrosíssimes les localitats on es celebra la benedicció ritual, purificadora i profilàctica, de tot tipus de vehicles, cotxes, motocicletes, bicicletes, cadires de rodes, etc.

Joan Colom Bertran, el Cristòfor català?

De tothom és ben conegut que el descobridor signava amb l'enigmatic "Xpo ferens", equivalent al mot "Cristo ferens". Xpo fa referència al personatge passa-rius cristià Cristòfor, i "ferens" és, en grec, el participi actiu del verb portar. Ara bé, com és que en comptes de signar com a Joan signava "Cristoferens"?

Crec que hi ha dues possible hipòtesis que ho explicarien:

1. És possible que a més a més de Joan i Pere també es digués Cristòfor com a tercer nom, doncs l'ús del nom Cristòfor podria haver estat extès entre segons quins estrats socials de la Barcelona de l'època.

i 2. És possible que ell mateix adoptés el sobremot simbòlic de Cristòfor.

Dins d'aquesta segona hipòtesi, hi ha dues possibilitats més. Podria ser que les proeses de Joan Colom Bertran haguéssin assolit tanta volada que hom va començar a anomenar popularment "Cristòfor" a aquell personatge barceloní del barri de la Ribera del segle XV que es proposava d'anar a les Índies, d'atravessant un gran riu, en aquest cas l'oceà Atlàntic, i portant el cristianisme al Nou Món. És una possibilitat doncs que "Cristòfor" fós un pseudònim que utilitzava Joan Colom pel fet que popularment se'l coneixia amb aquest mot. També podria ser que, havent estat membre d'una orde militar, hom li hagués posat el sobrenom de Cristòfor, en al·lusió a una de les seves missions i identificant-lo així amb el personatge llegendari.

Sigui com sigui, el nom "Cristòfor" li devia agradar al descobridor, perquè en primer lloc li permetia camuflar la seva identitat i perquè ell mateix, com a portador del cristianisme al Nou Món, es devia sentir identificat amb la llegenda i el personatge de sant Cristòfor.

El que sembla clar, doncs, és que l'aventura del personatge real quadra amb la missió que s'atribueix al de la llegenda i que d'aqusta manera Joan Colom i Bertran ha acabat esdevenint un Cristòfor català, de carn i ossos, però proper a un personatge mític.

Manel Carrera i Escudé
14 de juliol de 2006

Referències bibliogràfiques
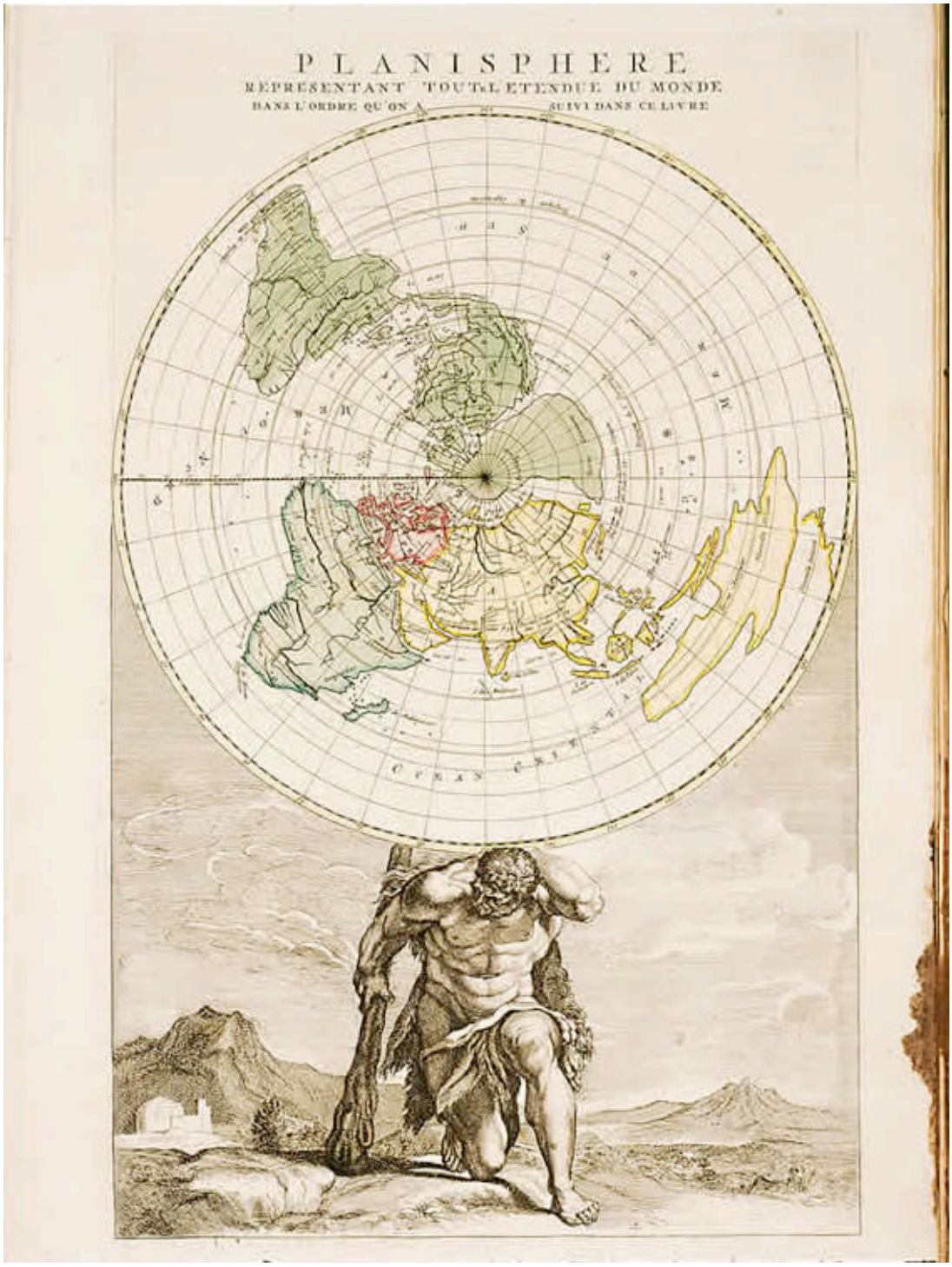
1. AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.475-476
2. AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.478
3. AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.493-494
4. AMADES, J. Costumari Català, el curs de l'any. Volum IV, pàgs.484